

Ur *Tidsignal* nr 9 (2009)

Michel Husson

Den giftiga kapitalismen

[Från *Inprecor* nr 541-542, september-oktober 2008. Engelsk översättning i *International Viewpoint* nr 406, november 2008: www.internationalviewpoint.org/spip.php?article1551
Svensk översättning: Merit Aguirre]

I denna artikel tecknar den marxistiske ekonomen Michel Husson en bakgrund till den djupa ekonomiska kris hela världen nu befinner sig i. Finanskrisen är ett symptom på djupare mot-sättningar för hela det kapitalistiska systemet, hävdar han. Två tendenser är tydliga: Kapitalets vinster har under 30 år och i världsvid skala ökat på lönernas bekostnad. Efterfrågan har i olika länder, med USA i spetsen, upprätthållits med hjälp av krediter från en explosivt växande finans. Samtidigt har verkliga investeringar under samma trettioåriga period relativt minskat. Tillsammans med lönedpressningen har detta lett till att gigantiska och ”fria” kapitalmassor kastats in i finansiell handel som skapat finansiella bubblor. De spricker så snart massan av spekulanter och förvaltare ska växla in sina anspråk på samhällets produktion – som i finanserna tornar upp sig i form av höga priser på värdepapper – till pengar och verklig köpkraft. Michel Husson är rekryteringsansvarig vid Institut de recherches économiques et sociales (IRES, ”Institutet för ekonomiska och sociala studier”) i Paris. Han är medlem i Fondation Copernic, en radikal tankesmedja, och i Attacs vetenskapliga råd. Han har just publicerat boken *Un pur capitalisme* (”En ren kapitalism”). Man kan se vad han har skrivit på <http://hussonet.free.fr>

Den kris vi bevittnar idag skakar själva grundvalarna för den nyliberala kapitalismen. Den accelererar allt snabbare och ingen kan säga vart detta är på väg.

Den här artikeln försöker inte följa krisens utveckling steg för steg. Då vore den troligen föråldrad redan när den publiceras.¹ Den försöker snarare ge några förslag till hur vi kan förstå krisen samt visa på de utmaningar den ställer vårt samhälle inför.

Den finansiella krisens mekanismer

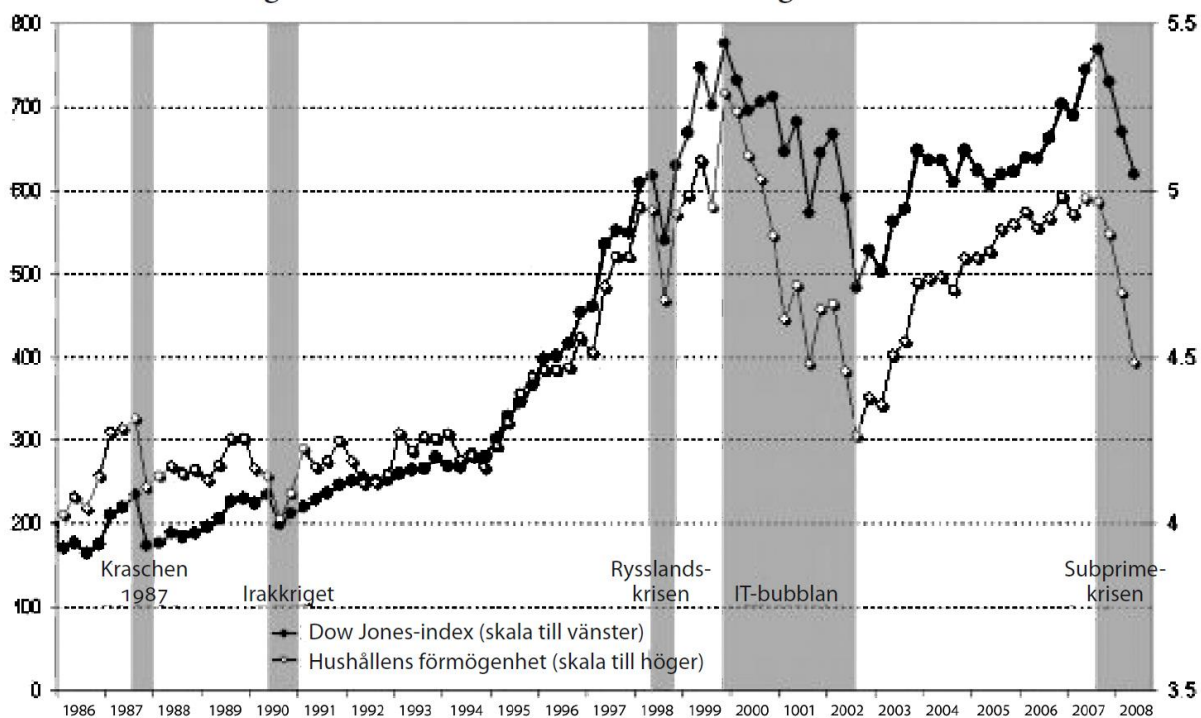
Den finansiella krisen är svindlande i sin komplexitet, men det går ändå att avtäcka dess huvudsakliga mekanismer.² Krisens utgångspunkt är att det finns en ansenlig mängd ”fritt” kapital som söker maximal lönsamhet. I perioder upptäcker detta kapital en ny möjlighet och utlöser en dynamik som leder till ”självuppfyllande profetior”: Genom att detta kapital kastar sig över och investerar i det som verkar mest lönsamt, ökar det i själva verket investeringsobjektets pris. På så sätt bekräftas den tidigare optimismen. Varningarna från dem som förklarar varför börserna eller bolånemarknaden inte kan fortsätta att rusa i höjden förlöjligas, eftersom systemet tycks ge den avkastning som förväntningarna ställde i utsikt.

Diagram 1 visar tre avgörande händelser: börskraschen 1987, följd av ytterligare en krasch 1990 som föregick den första invasionen i Irak 1991. Från mitten av 1995 började en period som kallas ”den nya ekonomin”. Då skedde det en sanslös uppgång på börserna. Kriserna i Sydostasien och Ryssland – och konkursen för Long Term Credit Management (LTCM) i USA – stack tillfälligtvis håll på bubblan 1998, och det var i början av år 2000 som den brast helt.

¹ För detaljerade genomgångar, se ”La crise financière mondiale au jour le jour”, *Les Echos*, <http://tinyurl.com/toxico2> eller Jacques Sapir, ”Sept jour qui ébranlèrent la finance”, september 2008, <http://tinyurl.com/toxico1>

² För en sammanfattning, se Michel Aglietta, ”10 clés pour comprendre la crise”, *Le Nouvel Observateur*, 25 september 2008, <http://tinyurl.com/toxico>

Diagram 1: Börsvärde och hushållens förmögenheter i USA

Dow Jones-index i löpande priser (basen är 100 år 1960)

Hushållens nettoförmögenhet angiven i gånger av deras löpande inkomster Referenser och data, se <http://hussonet.free.fr/toxicap.xls>

Den besinningslösa framfarten började igen två år senare och ledde slutligen i juli 2007 fram till krisen för så kallade "subprimelån" (det vill säga lån till låntagare med osäker betalningsförmåga eller dålig kredithistoria).

För att bubblan skulle kunna växa igen krävdes inte bara mer tillgängligt kapital; det var också nödvändigt att inte ha regler som satte upp några hinder. Regleringarna ändrades genom politiska beslut och genom att man införde sofistikerade, finansiella nymodigheter samt använde allt tvivelaktigare metoder. Vi kan ta exemplet *hävstångsverkan* som gör det möjligt för en ekonomisk institution att med hjälp av skuldsättning flerdubbla den summa som den ursprungligen förfogar över. Genom derivatpapper³ möjliggörs komplicerade förvärv och avtal om framtida försäljning. Bankerna kan göra sig av med sina osäkra fordringar genom att, med hjälp av så kallad "värdepapperisering", bunta ihop dem med andra fordringar i en godisblandning som senare kan säljas som en enda fordran i form av ett enda nytt värdepapper. Riskerna som finns förbundna med de tusentals olika fordringarna börjar cirkulera som ett enda värdepapper och försvinner från institutionens balansräkning – på så sätt kringgår man de kapitalregler som stadgar att utlåningen bara får uppgå till en viss del av det egna kapitalet.⁴

Subprimekrisen bröt ut i en relativt smal ekonomisk sektor, den som sköter lån till hushåll med låga inkomster och har huset de köper som säkerhet för lånet. Dessa avtal var rena

³ I en vanlig variant är ett derivat ett kontrakt som gör ena parten skyldig att köpa och den andra skyldig att sälja något annat (en valuta, en råvara eller ett annat värdepapper som t.ex. en aktie) till ett visst pris vid en bestämd framtida tidpunkt. Beroende på hur prisutvecklingen är för det objekt som derivatet gäller så blir derivatet mer eller mindre fördelaktigt att ha för den som ställt sig som köpare eller säljare av det underliggande objektet. Red.

⁴ Här har kreditvärderingsinstitutionen gett en helt avgörande hjälp till bankerna genom att mot betalning klassa de flesta av dessa värdepapperiserade låneknippen som "AAA", dvs. som i princip helt säkra tillgångar. Red.

bedrägerierna, eftersom bankerna mycket väl visste att lånen inte skulle återbetalas. Men genom värdepapperisering kunde bankerna bli av med dem. Nedgången på fastighetsmarknaden sammanföll med de första hushållskonkurserna: det gick inte att sälja de hus som de här ruttna fordringarna gällde. Eller gick det inte att sälja dem till ett pris som täckte det ursprungliga lånet. Fastighetskrisen satte igång en kedjereaktion: en efter en upptäckte bankerna sina förluster och det blev efterhand omöjligt för dem att hitta nya finansieringskällor för att täcka förlusterna. För att förhindra en lavin av konkurser sköt centralbanker och regeringar till pengar eller ”förstatligade” en del av bankerna.

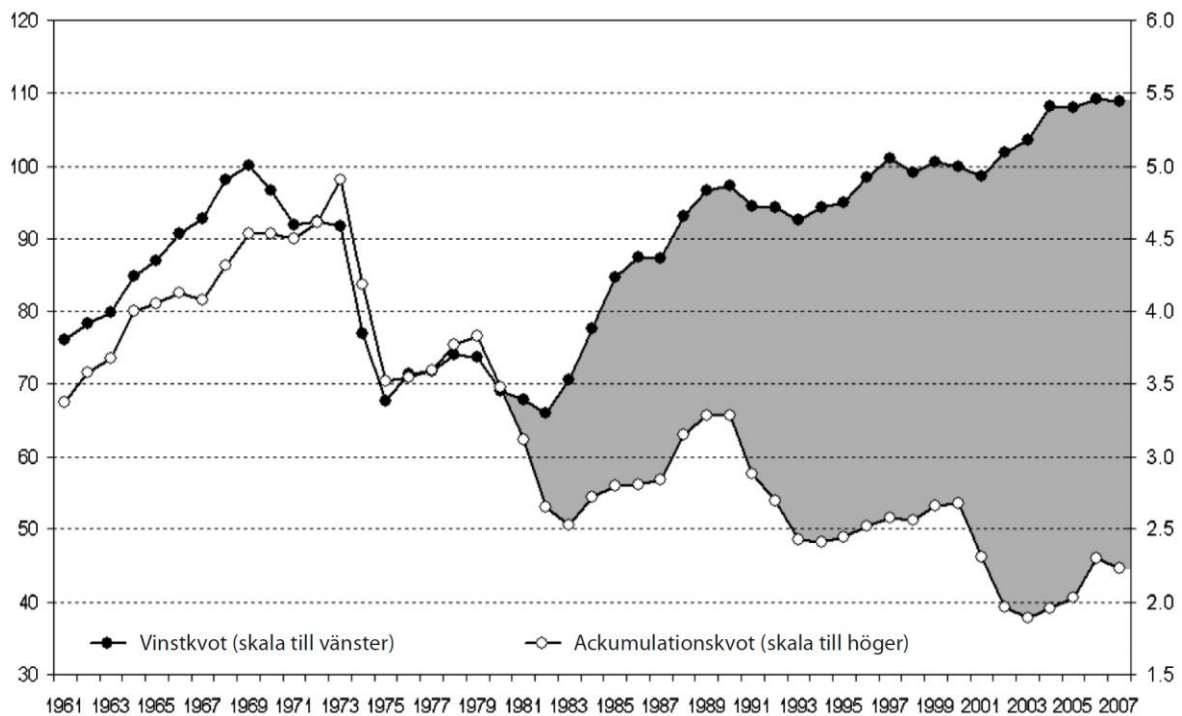
Från det virtuella till det verkliga

Denna kortfattade sammanfattning av scenariet reser åtskilliga frågor. Den mest grundläggande handlar om övergången från virtuell till real ekonomi. Varje finanskris, som den som just nu visar sig, måste i själva verket tolkas som en maning från värdelagen till räfst och ordning.

Ekonomiska tillgångar har ett “värde”. Om jag har en miljon aktier vars pris är 100 euro, är min förmögenhet 100 miljoner euro. Om kursen på mina aktier fördubblas, fördubblas min förmögenhet, och om den faller till hälften förlorar jag 50 miljoner euro. Men dessa siffror mäter endast det virtuella värdet av mina finansiella tillgångar. Vinster (eller förluster) blir verkliga först då jag försöker bli av med mina aktier för att få kontanter för att köpa något verkligt, till exempel ett hus. Börsens kapitalbildning, det vill säga det totala värdet av aktierna, betyder i sig själv ingenting. Finansmarknaderna är huvudsakligen sekundärmarknader där människor till exempel säljer aktier i Vivendi för att köpa aktier i France Telecom. Beroende på tillgång och efterfrågan kan aktiekurserna variera, men sådana transaktioner är också virtuella i den meningen att det pris som sätts på aktierna är tämligen fiktivt. Det är ett särskilt slags priser som lika gärna skulle kunna multipliceras med tusen, som om de vore uttryckta i en särskild valuta, skild från verkliga valutor. Vi skulle kunna föreställa oss en ekonomi där alla vore miljardärer i aktier – så länge de inte försökte sälja dem. Drastiskt uttryckt skulle vi då ha en verklig ekonomi som lunkade på samtidigt med en finansbubbla som blåstes upp med en otrolig hastighet.

Men i längden kan den finansiella och den verkliga sfären inte gå isär, eftersom det finns ”knutpunkter” där de möts. En ekonomi som växer med 2 eller 3 procent kan inte ge en allmän avkastning på 15 procent, så som pensionsfondernas försvarare hävdar. Så länge som de finansiella inkomsterna återinvesteras på finansmarknaden ökar förmögenheterna oberoende av någon påtaglig förbindelse med den reella sfären och i teorin kan klyftan växa till det oändliga. Men om man försöker att överföra en del av de dragningsrätter på värden i ekonomin utanför finansens, som de finansiella värdepappren utgör, till den reella sfären, med andra ord, om man sist och slutligen försöker utbyta dem mot varor, måste denna överföring följa värdelagen, eller mer prosaiskt, lagen om tillgång och efterfrågan. Låt oss i själva verket föreställa oss att denna nya köpkraft inte hittar en motsvarighet på produktionsidan: då kommer anpassningen att ske genom att priserna ökar, vilket minskar värdet av inkomsterna, och även av de inkomster som kommer från finansiella tillgångar som säljs. Det är detta som i själva verket förklarar aktieägarnas stora känslighet för inflationen, eftersom den verkliga inkomst som deras finansiella förmögenheter kan ge beror på den. Men om penningvärdet minskar som vi beskrivit, får det återverkningar på värderingen av förmögenheter och aktiekurserna måste då falla, för att motsvara den verkliga inkomst som de ger när de verkligen ska tas i bruk i den vanliga ekonomin.

Finansiella värdepapper representerar rätten till en andel av det producerade mervärdet. Så länge den rätten inte utövas, förblir den virtuell. Men så snart som någon utövar den, upptäcker denne att den lyder under värdelagen, vilket helt enkelt innebär att man inte kan distribuera mer tillgångar än som produceras.

Diagram 2: Vinstkvot och ackumulationskvot i USA, EU och Japan

Ackumulationskvot = tillväxtkvot för nettokapitalvolymen

Vinstkvot = vinst/kapital (basen är 100 år 2000)

Referenser och data, se h, <http://hussonet.free.fr/parvainp.pdf>

Utifrån en objektiv synpunkt borde börskurserna sålunda representera företagens förväntade vinster, från vilka finansinkomsterna betalas. Men börskurserna har helt lättat ankar och har nu bara avlägsna band till kapitalets profiter som skapas genom utsugningen av mänsklig arbetskraft. Aldrig i kapitalismens hela historia har detta fenomen fått en sådan omfattning, och det var inte möjligt att detta skulle kunna pågå för evigt.

Finansekonomins grunder

Finansbubblor grundas inte enbart på spekulanternas giriga förhoppningar. De hämtar näring ur det ständiga skapandet av fritt kapital. Den första källan är den tendentiella tillväxten av profiter som inte återinvesteras i industriverksamhet eller något liknande Realt. Denna tendens härrör i sin tur ur två tendenser: å ena sidan, en generell tillbakagång för lönerna⁵ och å andra sidan att nettoinvesteringarna stagnerar, eller till och med går tillbaka, trots att vinstens andel av det skapade förädlingsvärdet återupprättats. Diagram 2 visar att vinstandelen och nettoinvesteringarna utvecklades parallellt till början av 1980-talet, då de började gå isär alltmer. Den grå zonen gör det möjligt att mäta ökningen av den del av mervärdet som inte investeras.

Denna nya och hittills okända kombination av två tendenser ställer för det första upp ett realiserbarhetsproblem: om lönerns andel av förädlingsvärdet sjunker och investeringarna stagnerar, vem kommer då att köpa det som produceras? Med andra ord, vilka reproduktionsmönster överensstämmer med denna nya modell? Det finns bara ett möjligt svar: konsumtion som härrör från andra inkomster än löner måste kompensera för stagnationen av konsumtion som härrör från löner. Och detta är vad som faktiskt sker, som diagram 3 på nästa sida visar.

Vi kan kortfattat sammanfatta utvecklingen så här: i USA förblir lönerns andel relativt konstant men hushållens konsumtion ökar mycket snabbare än bruttonationalprodukten, BNP.

⁵ Se Michel Husson, "La hausse tendancielle du taux d'exploitation", *Inprecor* nr 534-535, januari-februari 2008, <http://hussonet.free.fr/parvainp.pdf>

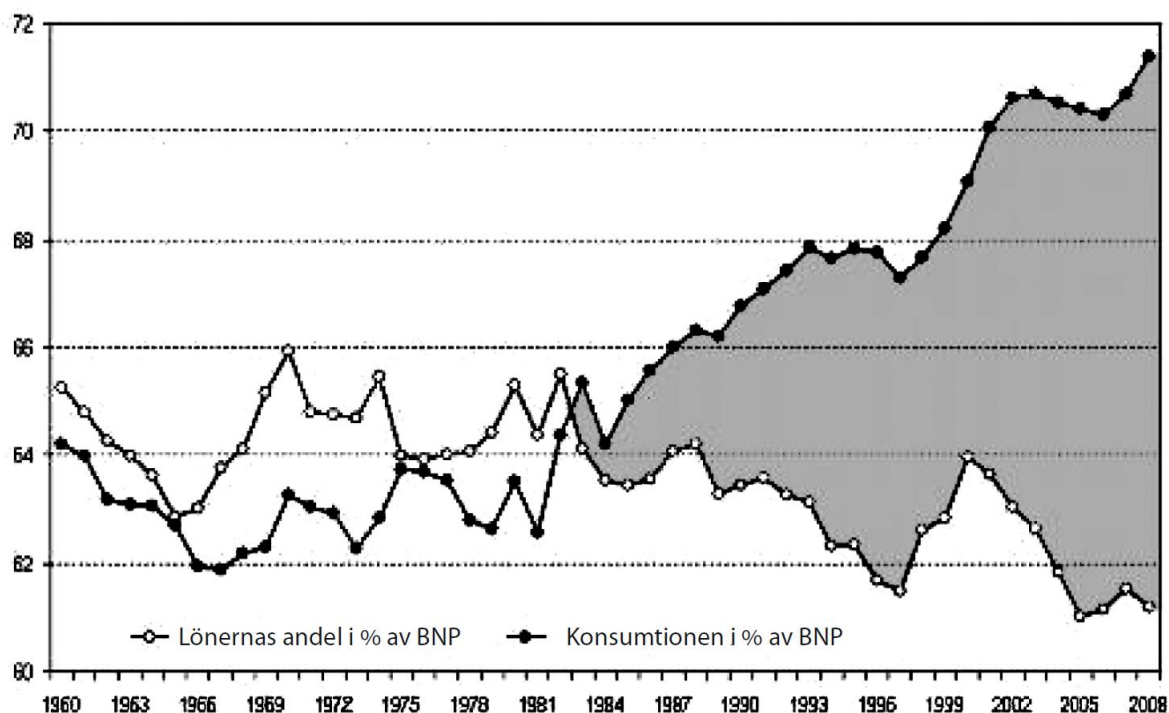
I Europa är det konsumtionsandelen av BNP som förblir relativt konstant trots den tydliga nedgången av löneandelen. I båda fallen ökar gapet mellan löneandel och konsumtionsandel (de grå zonerna) så att de kompenserar för gapet mellan profit och investeringar i produktionsmedel. Det är genom finansväsendet som compensationen sker, i huvudsak längs tre vägar. Den första är aktieägarnas konsumtion: delar av det oinvesterade mervärdet fördelas, för att konsumeras, till ägarna av finanstillgångar. Det är en viktig punkt: reproduktionen av hela ekonomin över tid är möjlig bara om aktieägarnas konsumtion kompletterar löntagarnas konsumtion, för att garantera tillräcklig avsättning, och ökningen av sociala skillnader är således inbyggd i denna modell.

Det andra sättet finansväsendet ingriper på är genom att i viss mån sudda ut skillnaderna mellan löner och räntor: en ökande andel av löntagarnas inkomster är finansiella ersättningar som kan ses som en fördelning av mervärdet snarare än som verkliga löner. Slutligen, och det gäller särskilt USA, möjliggör finansväsendet en enorm ökning av skuldsättningen hos hushållen, vars konsumtion ökar, inte genom höjda löner utan genom minskat sparande.⁶

Finansväsendet är sålunda inte en parasit på en frisk kropp. Det livnär sig på oinvesterade vinster, men med tiden når finansväsendet en grad av autonomi som förstärker denna mekanism att profiter som skapas i industrin inte återinvesteras där. Fritt kapital cirkulerar på jakt efter maximal vinst (den berömda 15 procentsregeln) och det lyckas, åtminstone tillfälligtvis, nå det inom vissa områden. Bankerna själva inkasserar en allt större del av vinsterna. Denna konkurrens om maximal avkastning höjer vinstnormen och gör att allt färre investeringar bedöms som lönsamma. Sålunda frigör man mer fritt kapital som i sin tur kommer att jaga finansiella övertvinster. Denna onda cirkel bygger än en gång på en inkomstfördelning som missgynnar arbetarna och deras samhälleliga behov.

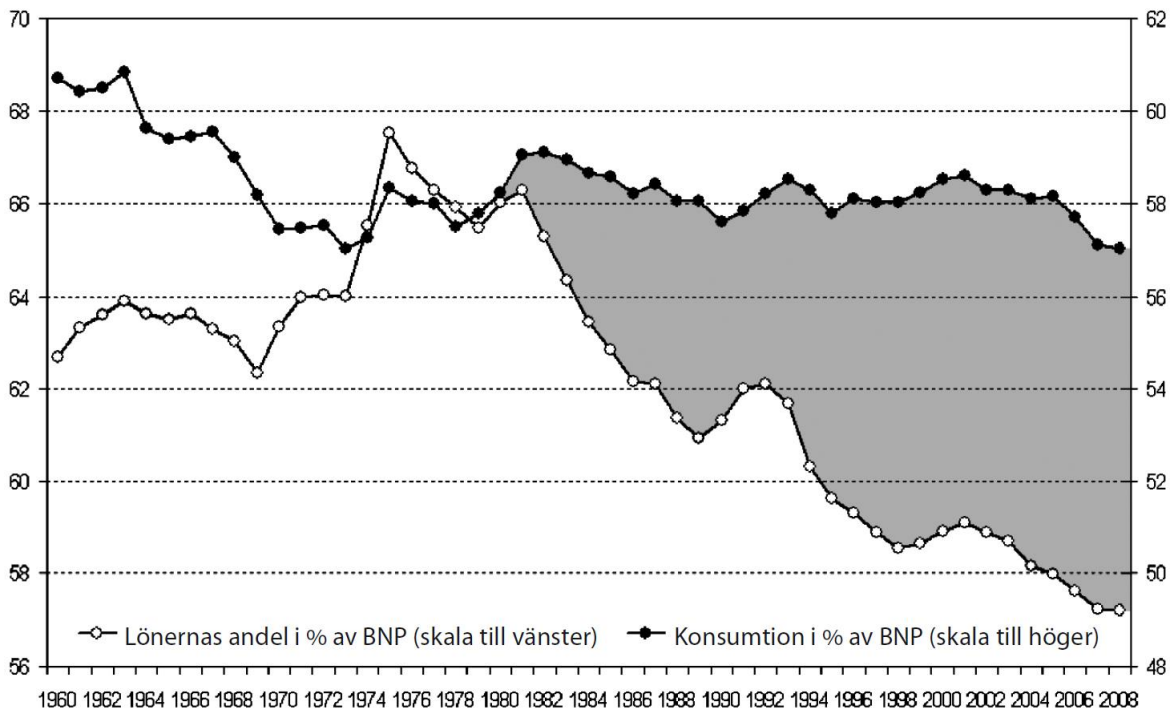
Diagram 3: Lönernas och privatkonsumtionens andel av BNP

A – USA

⁶ Se Michel Husson, "Etats-Unis: la fin d'un modèle", *La Brèche* nr 3, 2008, <http://hussonet.free.fr/usbrech3.pdf>

B – EU

Referenser och data, se <http://hussonet.free.fr/toxicap.xls>

Överföring till den reella ekonomin

År 1987 fick börskraschen majoriteten av ekonomer att förutse en brutal nedgång i världsekonomin. Men motsatsen skedde: från och med 1988 gick industriländerna in i en verkligt dynamisk tillväxtperiod. Börs-krisen hade sålunda inte förts över till den verkliga ekonomin, utan tvärtom hade den utgjort en reningskur som gjorde det möjligt att börja på ny kula. När allt kommer omkring är det krisernas klassiska funktion att röja bland kontona och skära bort döda kvistar. Några år senare slog en storskalig fastighets- och lånekris till i Japan, som då presenterades som en uppgående makt som skulle erövra världsmarknaden. Sedan började ett årtionde av nästan nolltillväxt, som den japanska ekonomin hade stora svårigheter att ta sig ur.

Finansväsendet är sålunda mer eller mindre autonomt beroende på var och när i kapitalismens historia och idag måste vi ställa oss frågan om finanskrisen kommer att spridas till den så kallade "reala" ekonomin. Enligt en teori förklaras den nuvarande nedgången i ekonomin inte huvudsakligen förklaras av finanskrisen utan av andra faktorer: höjda olje- och råvarupriser, felaktig penning- och budgetpolitik i Europa, konkurrens från utvecklingsländerna och så vidare. Enligt denna teori angår finanskrisen framför allt USA och kommer att ha relativt liten effekt på världskonjunkturen. Efterfrågan från utvecklingsländerna skulle kunna ersätta den från USA. Centralbankernas och regeringarnas ingripande kommer att göra det möjligt att undvika en utveckling som vid den stora krisen 1929 och att sprida ut bankförlusterna över tid. Kort sagt, den finansiella och den ekonomiska sfären kommer att befinna sig i relativt olika kategorier.

Denna analys grundar sig på obestridda fakta, men undviker de slutsatser som skulle kunna motsäga analysens relativa optimism. Det stämmer att krisen påverkas av fler faktorer, särskilt av prishöjningen på olja och råvaror. Men dessa olika aspekter är del av samma system och har i grund och botten samma ursprung, världsekonomin nuvarande organisering. Man förstår ingenting av den aktuella krisen om man tror att den delas av vattentäta skott. Att flera faktorer inverkar samtidigt kommer tvärtom att förstärka tendensen att den finansiella krisen

överförs till den reala ekonomin. Det kommer att ske huvudsakligen längs sex linjer, vars relativa betydelse kan variera från ett land till ett annat:

1. Kreditåtstramningen (*credit crunch*) spelar en stor roll i finanskrisens spridning, eftersom bankerna som kommit i svårigheter på grund av sina förluster inte lyckas få ordning på sina återfinansieringar. Men dessa begränsningar drabbar även hushållens konsumtion och företagens investeringar. Effekten kommer att bli särskilt märkbar i länder som USA eller i Storbritannien, där hushållens konsumtion upprätthålls med skuldsättning.
2. Prisfallet på börsen skriver ner värdet på hushållens tillgångar och fastighetsbestånd (se diagram 1) och får dem att konsumera mindre. Detta är den omvända välståndseffekten.
3. Den allmänna osäkerheten – ”förtroendeförlusten” – påverkar människors beteende vad gäller konsumtion och investeringar.
4. Fastighetskrisen som sådan bidrar till den allmänna ekonomiska nedgången.
5. De avsevärda summor som anslås till olika räddningsplaner kommer att göra det nödvändigt att skära ned på offentliga utgifter eller höja skatterna.
6. Slutligen överförs nedgången till hela världsekonomin genom handel och investeringar.

Alla dessa mekanismer är igång nu och de samverkar med andra krisdimensioner (bland annat oljan) för att sprida effekten långt bortom den finansiella sfären. Det finns sålunda inga vattentäta skott mellan finansekonomin och den verkliga ekonomin, eftersom finansväsendet är hörnstenen i den nyliberala kapitalismen.

Vart går krisen?

Idag skulle det vara för tidigt (och förmätet) att försöka förutsäga vart denna kris för oss, men dess omfattning gör en återgång till normalläget osannolik. I vilket fall som helst är en sak säker: finanskrisen kommer att leda till att själva grunden för USA-modellen ifrågasätts. Modellen ifråga vilar på ett dubbelt underskott, ett underskott i utrikeshandeln och ett inhemskt sparandeunderskott. I båda fallen spelar finansväsendet en avgörande roll för att hantera obalansen: på inhemsk nivå var det finansväsendet som möjliggjorde skuldutväxten, speciellt vad gäller bolånemarknaden; externt är dess funktion att garantera jämvikten i betalningsbalansen. Men om finansväsendet faller samman, försvinner

grunden för denna tillväxtmodell: hushållens möjligheter till lån blockeras och införseln av utländskt kapital är inte längre säker. Följaktligen kommer finanskrisen att leda till en varaktig nedgång i tillväxten i USA, och därefter i resten av världen.

Men på samma gång är det inte lätt att se vad modellen skulle kunna ersättas med. Det reella alternativet vore att gå tillbaka till ett slags ”fordism”, baserad på ökade löner parallellt med ökad produktivitet, en mindre ojämlik inkomstfördelning och en ny balans i utrikeshandeln. En sådan modell är hypotetiskt möjlig, men förutsätter drastiskt ändrade samhälleliga styrkeförhållanden, något som i dagens läge är ouppnåeligt. Om Obama väljs, som det ser ut idag, kan vi inte räkna med att han genomför ett program i Roosevelts stil: han saknar den politiska viljan, men även medlen, eftersom räddningsplanen varaktigt skulle tynga ner budgeten.

De konkreta formerna för utträdet ur den amerikanska modellen kommer att få återverkningar på resten av världsekonomin. Den första okända faktorn står i samband med dollarns växelkurs, som borde fortsätta att falla, eftersom det är ett sätt för USA att öka sin export och minska handelsunderskottet, men också på grund av att förtroendet för amerikanska statsobligationer minskar. Men det skulle innebära att exportera recessionen till Europa, som är generellt känsligt för en övervärderad eurokurs. Ett sådant dollarras, eller till och med om den nuvarande kursen behålls, väcker en annan fråga: kommer kapital att fortsätta att flöda in

i USA? De oljeproducerande utvecklingsländerna kommer troligen vid ett visst skede att bli avskräckta från att exportera på grund av otillräcklig lönsamhet och ökade risker. Ur en annan synvinkel har de inget intresse av att försvaga dollarn, eftersom värdet på deras värdepapper, som redan är placerade i dollar, också skulle skrivas ner.

En annan faktor måste också tas med i beräkningen: om USA:s ekonomi varaktigt går ner, kommer en viktig marknad för utvecklingsländernas export att sina och tvinga dem att basera sin tillväxt på den inhemska marknaden. Det är svårt att väga samman dessa två faktorer som inte utvecklas i samma hastighet, men vi kan ändå göra två prognoser:

1. Tiden som behövs för att komma ur krisen är proportionell till den enorma storleken på de summor som satsats på att rädda finanssektorn. Den mest troliga utvecklingen är ett scenario i japansk stil, där åtskilliga år kommer att behövas för att absorbera den penningmängd som har slukats, och som ligger på en helt annan nivå än under tidigare finanskrascher. Om man inte tar till några alternativa metoder, kommer kapitalismen, åtminstone i industriländerna, att gå in i en period med långsam tillväxt och social tillbakagång. Den ekonomiska konjunkturunedgången är redan här och dess objektiva avgörande faktorer, till exempel krisen inom bilindustrin, håller på att ta över från den finansiella stormen.

2. Vägen ur krisen kommer att kännetecknas av en intensiv kamp mellan de större ekonomiska aktörerna, som var och en försöker stjälpas över krisens följder på andra. På det sociala planet innebär det ökad press från kapitalet mot löner och sociala utgifter. På internationell nivå kommer kommersiella och ekonomiska krig mellan stormakter att äga rum i en större skala och alstra en tendens mot en uppdelning av världsekonomin. Det kommer att förstärkas av den utveckling som den tyske finansministern Peer Steinbrück pekade på: "USA kommer att förlora sin status som finansvärldens supermakt".

Europeiska dogmer prövas

Konkurrensen fortsätter under krisen. Kakofonin av deklARATIONER och regeringsbeslut återspeglar delvis detta dilemma: å ena sidan har alla förstått att krisen fordrar globala lösningar; men på samma gång försöker alla dra nytta av situationen, eller åtminstone rädda det väsentligaste. Det gäller uppenbarligen för det enskilda kapitalet. Diskussionen om åtgärderna i Paulsonplanen (Bushs och hans finansminister Paulsons räddningsplan för bankerna i november 2008) grep sig också an denna fråga: är det nödvändigt att rädda alla finansinstitut eller bara de sämst fungerande? Det gäller speciellt behovet av reglering på världsnivå, men som alla har kunnat konstatera har nationella intressen åter vuxit i styrka.

Kapital som är utspritt på världsmarknaden kan ju finna det väldigt förmånligt att återvända till hus och härd under nationalstatens beskydd. Men vi kan inte tala om "statens återkomst", eftersom staten alltid i sista hand garanterar borgarklassens intressen. Så än en gång visar tesen om "Imperiet"⁷ sina begränsningar: globaliseringen tog inte bort konkurrensen mellan kapital och rivaliteten kapitalister emellan, och den ledde inte heller till formerandet av ett kapitalistiskt världsstyre.

I Europa förklaras svårigheterna att nå samordning av att länderna utsätts i olika hög grad för krisens effekter. Det visar på frånvaron av ett verkligt europeiskt kapital. Så länge som det rörde sig om att skjuta till likvida medel, kunde den europeiska centralbanken ingripa allt eftersom. Men så snart som det blev fråga om att utgifter skulle skrivas in i budgeten, kunde vi se att EU var "konstitutionellt" oförmögen att klara av en sådan kris. Klyftan ökar mellan Frankrike, som skulle vilja att det fanns en räddningsplan i europeisk skala, och Tyskland eller Irland som tycker att var och en ska sköta sig själv. Sådana meningsskiljaktigheter

⁷ Syftar på Michael Hardts och Antonio Negris bok "Imperiet" (Vertigo 2003) med dess teori om hur kapitalismen blivit gränsöverskridande och nationalstaterna överspelade i globaliserings era. Red.

kommer man säkert att kunna komma över tillfälligt, om krisen fördjupas. Ändå kommer krisen att varaktigt ifrågasätta själva principerna för det europeiska nyliberala uppbygget. Dessutom kommer den att ytterligare belysa den europeiska ekonomins strukturella svagheter: ”pessimism är nödvändig” även på medellång sikt.⁸

Effekten för arbetarna

Idag tycks det som om krisen vore ett slags naturkatastrof som drabbade alla på samma sätt, och den franske premiärministern Fillon underlät inte att uppmana till nationell enhet. Panikstämningen utnyttjas för att få oss alla att identifiera oss med spekulanterna. Bankkonkurser presenteras som ett hot också mot de mest blygsamma besparingarna. Allt detta är självklart inte något slags komplott, men det bidrar till att dölja de samhälleliga utmaningarna, som vi kan sammanfatta med den verkligt viktiga frågan: vem kommer att få betala för skadan?

För de rika är det arbetarna som nu måste ställas i främre ledet, inte främst som sparare utan som löntagare och pensionärer. Krisen har redan ruinerat miljontals hushåll i USA, men den för med sig än värre konsekvenser, framför allt för pensionärerna i länder med utvecklade pensionsfunds-system, som USA och Storbritannien. I dessa bägge länder var systemet redan på väg mot konkurs och det reella pensionsvärdet kommer uppenbarligen att rasa i och med börsens fall. Detta är en läxa som måste läras: det är definitivt en mycket dålig idé att spela med sin pension på börsen. Varje räddningsplan borde ta upp den frågan, men den saknas helt i Paulsonplanen.

Arbetarna står dubbelt upp i skottlinjen: direkt, eftersom företagen kommer att försöka kompensera sig för sina ekonomiska förluster genom att hålla tillbaka lönerna ännu mer. Som argument kommer de att använda inflationsrisken och oljepriserna och de kommer att dra nytta av det allmänna osäkerhetsklimatet. De kommer också att drabbas av finanskrisens indirekta effekter på den reella ekonomin, vilket kommer att leda till konkurser och uppsägningar. Jobbförstörelsen har redan börjat i USA och Frankrike. Arbetarna kommer också att bli de första offren för de nedskärningar i välfärdsutgifterna som kommer att genomföras för att finansiera räddningsplanerna.

Kontroll över finansväsendet och socialt skydd

Krisen bekräftar på ett anslående sätt den kritik som antikapitalister och alternativa globaliseringsrörelser riktat mot finanskapitalismen. Alla ekonomer som prisade finansväsendets fördelar håller idag stora tal om behovet av att reglera det. I Frankrike kan Sarkozy idag inte finna nog hårda ord för att fördöma kapitalismens excesser, samtidigt som han tidigare hade en ökning av bolånen på sitt program. Så det ideologiska landskapet ändras enormt snabbt, och vi kan hämta styrka från de nyliberala förespråkarnas sammanbrott.

Men krisen skapar inte spontant ett klimat som är gynnsamt för alternativ. Alla omvända nyliberaler har vridit på kranen för det ljumma vattnet för fullt och skapar allt fler ideologiska räddningsplaner grundade på transparens, striktare regler för bankernas kapitaltäckningskrav, åtskiljandet av investerings- och sparbanker, stopp för bokföring av poster utanför balansräkningen, begränsning av direktörsarvodena, kreditvärderingsinstitut, ändrade bokföringsnormer och så vidare.

Som en av dem har sagt handlar det om att ”rädda kapitalismen från kapitalisterna”.⁹ Sådana förslag gör den socialliberala vänstern osäker, eftersom det i grunden är dess eget program. Men det är helt igenom ett minimiprogram som till och med riskerar att dölja de verkliga problemen. Några av de föreslagna åtgärderna måste stödjas, som förbudet mot skatteparadis,

⁸ Patrick Artus, ”Peut-on être très pessimiste sur la situation économique, à moyen terme, de la zone euro?”, september 2008, <http://gesd.free.fr/flas8420.pdf>

⁹ Luigi Zingales, ”Why Paulson is Wrong”, september 2008, <http://gesd.free.fr/zingales.pdf>

men det vore naivt att lita på att ekonomiska myndigheter och regeringar skulle genomföra dem. De måste ingå i ett större projekt som syftar till att få bukt med finansväsendet och som sätter de sociala frågorna i förgrunden. Det förtjänar att upprepas, finansekonomin lever ytterst på att vägra tillfredsställa befolkningsmajoritetens samhällseliga behov. Följaktligen kan man inte spräcka den finansiella bubblan en gång för alla utan att stänga av kranarna som fyller den.

En sådan linje kan utvecklas olika i olika länder. I Europa skulle den kunna kombinera två axlar. För det första har vi nationaliseringen av bankerna. Men det är exakt vad de håller på att genomföra, kommer man att protestera. Argumentet kan vändas till sin motsats: just det bevisar att det är möjligt! Och nationaliseringarna som vi ser förstärker bara förlusterna, och deras funktion är att rädda det privatiserade finansväsendet. En riktig nationalisering måste genomföras villkorslöst och omfatta hela systemet, eftersom alla finansmän är ansvariga för krisen, antingen de har förlorat på den eller inte. Annars blir det bara statligt stöd till att omorganisera banksektorn.

Den andra axeln skulle kunna kallas ett socialt skydd som en parallell till skatteskyddet, som i Frankrike skyddar de rika från taxering. Det handlar om att skydda arbetarna från krisens återverkningar, eftersom ingen med hedern i behåll kan säga att de har något som helst ansvar för den. Samtidigt måste vi tänka oss åtgärder som kan leda till en annan inkomstfördelning med grundläggande argument om social rättvisa. Det borde vara förbjudet för företag att fortsätta att ge aktieägarna enorma utdelningar, samtidigt som de fortsätter att säga upp anställda, öka antalet jobb med osäkra anställningsförhållanden och frysa lönerna. I Frankrikes fall utgjorde företagens nettoutdelningar till aktieägarna 12,4 procent av de totala löneutgifterna 2007, mot 4,4 procent 1982.

Krisen är sålunda tillfället att sätta igång en omfördelning från aktieutdelningar till löner. Snarare än att frysa lönerna är det dags att frysa utdelningarna på deras nuvarande nivå och att under de anställdas kontroll överföra dem till en investeringsfond för att användas till andra ändamål.

Medlen skulle kunna fördelas efter demokratisk diskussion och användas till att behålla avskedshotade arbetare i produktionen (förbudet mot aktieutdelning skulle sålunda finansiera förbudet att avskeda) och för att finansiera socialförsäkringar, sociala budgetar och den offentliga servicen. En annan åtgärd skulle kunna bestå i att stödja löntagarnas köpkraft genom att dra tillbaka offentligt stöd i motsvarande proportioner till bolag som vägrar att stödja sådana investeringsfonder. Sådana åtgärder är de enda som kan tvinga de ansvariga för krisen att betala för den, och det skulle lägga grunden för en bättre fördelning av välståndet. Det rör sig potentiellt om 90 miljarder euro: det är 5 procent av Frankrikes bruttonationalprodukt (BNP), med andra ord exakt samma andel som Paulsonplanens 700 miljarder dollar var i USA.